Mångfaldsbarometern
Sju år av attitydmätningar

Orlando Mella
Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

För ett par månader sedan kompletterade Sociologiska institutionen vid Uppsala universitetet en serie av sju års mätningar av svenska attityder till den etniska mångfalden, *Mångfaldsbarometern* (Mella, Palm & Bromark, 2011)De gjorda mätningarna tillåter oss att fastställa och tolka vissa tendenser som stabila profiler.[1]

Det handlar i första hand om allmänna attityder, hur folket ställer sig till invandringen, vilka erfarenheter man uppger att man haft med de personer som kommer från andra länder och vilka attityder som utformas kring följande teman: arbetet, kulturen, religionen och bostaden.

Mätningarna visar en mycket stabil tendens till positiva och mycket positiva attityder till den etniska mångfalden och invandringen. När detta resultat kontextualiseras och jämförs med europeiska liknande mätningar exempelvis ESS, European Social Survey (Centre for Comparative Social Surveys, 2009) kommer det fram att svenskarna är de mest positiva till invandringen i hela Europa, och detta har kunnat uppmätas år efter år under perioden 2005–2011 utan några större variationer. Sådana attityder sammanhänger med andra dimensioner, till exempel att svenskarna är de som visar störst tillit till andra människor i hela Europa.

Men ändå återstår frågan om hur pass reliabla attityderna är till invandringen och den etniska mångfalden. På en kontinent som i land efter land uppvisar negativa och till och med rasistiska förhållningssätt till invandrare utgör sådana positiva attityder ett undantag. Det väcker frågan om svenskarna är annorlunda än andra européer? Mäter vi verkligen sådana positiva attityder eller döljer det vi mäter något helt annat som finns under täcket av de positiva attityderna? Frågan är alltså om dessa etniska attityder sammanhänger med ett motsvarande beteende. Säger svenskarna en sak men agerar på ett helt annat sätt? Det skulle innebära att positiva etniska attityder bara var politiskt korrekta svar samtidigt som man i praktiken agerar negativt mot invandrare. Denna artikel vill diskutera dessa frågor och föreslå en mer kvalitativt inriktad förståelse av både attityder och beteende i relation till invandringen med startpunkt i våra mätningar. De ord vi använder, 'svenskar' och 'invandrare', tar inte hänsyn till medborgarskapet utan de används för att fånga upp attityder i ordens vardagliga betydelse.

1 Antalet personer som besvarat enkäten har varit ca 1000 individer varje år. Urvalet motsvarar den svenska befokningen i åldern 18 år och uppåt och det har varit ett årligt externt bortfall på ca 40-47 procent.

Sociologisk Forskning, årgång 48, nr 4, 2011, s. 45–53.
© Författaren och Sveriges Sociologförbund, ISSN 0038-0342.

Migrationsströmmen i hela världen ökar ständigt, (OECD, 2011) och nu inte bara på grund av politiska förföljelser eller ekonomiska problem utan också på grund av effekterna av klimatförändringen som gjort att katastrofer blir allt vanligare vilket i sin tur bidragit till att tusentals personer flyr för att rädda sina liv.

Sverige fungerar i denna kontext som en positiv magnet, som attraherar flyktingar främst från Asien och Afrika. Strömmen från Latinamerika minskar, (Guillén, 2011; OECD 2011b)) baserad på att denna kontinent inte ännu har blivit signifikant påverkad av den ekonomiska krisen som karakteriserar dagens västerländska samhällen. Det är inte bara att bilden av det svenska samhället sprider sig som ett land med välstånd och mänsklighet. Det gäller också mer och mer att folk desperat letar efter en plats där man kan vara fri från katastrofer och misär. Men hur mycket kan Sverige orka med att få tusentals människor som kommer från alla världens hörn? Rasistiska tendenser kombinerade med den ökande känslan av osäkerhet gör att också i Sverige kan invandrarfientliga tendenser bli aktuella.

Arbetet

Mångfaldsbarometern visar en bild där majoriteten säger sig ha eller ha haft positiva erfarenheter med kollegor med invandrarbakgrund. Andelen som uppger goda erfarenheter av nära kontakt och samarbete med personer som har invandrarbakgrund blir 67,3 procent för året 2011. Är detta en indikator för god integrering? Man kan vara tveksam till det eftersom det svenska samhället består av människor som precis som alla andra européer har svårt att acceptera det främmande på alla plan. Man kan tycka att invandrare fungerar bra som arbetskompisar men det betyder inte att detta är en bro för att bygga en acceptans på alla plan och att interagera med invandrare också utanför arbetet. Vår studie visar att andelen svenskar som har kontakter med invandrare utöver arbetsinteraktionen inte är stor, snarare rör det sig om en minoritet. Bilden som kommer fram från Mångfaldsbarometern innebär att majoriteten har mycket få kontakter med invandrare utöver de nödvändiga som uppstår i skolan eller på arbetet. Svenskar umgås som regel inte med utomeuropeiska invandrare. 40.9 procent interagerar aldrig med utomeuropeiska invandrare och 42,1 procent gör det sällan.

Bilden på arbetsmarknaden är fortfarande den bästa när det gäller attityderna. Svenskarna tycker att invandrarna ska ha samma rättigheter som alla andra och alla indikatorer pekar på att detta område inte är en källa till konflikt om invandrarna följer de regler som finns på arbetsplatserna. Detta underlättas dessutom av att symbolerna för främlingskap och kulturell konfrontation bearbetas på ett bra sätt, både av svenskarna och invandrarna. De fall där muslimska slöjor har blivit en källa till konflikt på arbetsplatserna har varit få (Hertzberg, 2010) och de mindre extrema formerna av slöjor accepteras utan problem på de svenska arbetsplatserna. Inom Mångfaldsbarometern beräknades ett index som mäter attityder till mångfald i relation till dimensionen arbete och resultatet blev positiva attityder till invandrare. Det gäller för alla sju åren. Kvinnor är dock mer positiva än män på detta område. 65,6 procent av

de som svarade på enkäten tyckte att invandrarna inte utgör ett hot mot sysselsättningen och 65,4 procent tog avstånd från påståendet ”invandrarna tar svenskarnas arbeten”. Mångfaldsbarometern har mätt attityder under en period som inte har kännetecknats av hög arbetslöshet. Det är fortfarande så att man förväntar sig att staten ska hjälpa till när man har förlorat arbetet. I en sådan kontext kan man förstå att invandrarna inte ses som ett hot. Men vad kommer att hända när den ekonomiska krisen i Europa slår till också i Sverige och ökar arbetslösheten samtidigt som staten inte längre visar förmågan att kunna skaffa fram arbeten?

Extremt negativa attityder finns och de har varierat mer eller mindre kring 5 procent av de svarande under de år som Mångfaldsbarometern gjort mätningar, det vill säga 2005–2011. Valåret 2010 uppskattades de extremt negativa attityderna till mångfalden till ca 5,7 procent och det var precis den andel röster som Sverigedemokraterna fick i valet. (Mella, Palm & Bromark, 2011) Andelen för 2011 blev mindre, 4,9 procent och det antyder att sådana tendenser inte är på frammarsch som man fruktat.

Invandrarna betraktas ännu inte av svenskarna som ett hot för att få ett arbete, och det hjälper att arbetslösheten i Sverige har bibehållits på omkring 8 procent, men i de flesta europeiska länder blir de arbetslösa flera och i takt med att den ekonomiska krisen fördjupas kan man förutse stigande arbetslöshet också i Sverige. (Hijman, 2009) Detta gäller speciellt för ungdomarna som redan nu har en arbetslöshet på ca 20 procent. (European Commission, 2009) Kommer dessa extremt negativa attityder att öka? Det är troligt, mycket beroende på en troligen stigande arbetslöshet. Enligt Mångfaldsbarometern växte de extrema attityderna 2011 bland ungdomar med bara gymnasial utbildning och man bör relatera detta till den höga arbetslösheten bland ungdomar. Å andra sidan blir globaliseringens negativa effekter större och som Bauman säger (Bauman, 2006), fruktan är en dominerande kraft i dagens samhälle. När människor blir rädda påverkas allt som känns eller syns främmande starkt och det kan i sådana fall vara invandraren.

De viktigaste faktorerna – kön och utbildning

Är det möjligt att behålla de positiva attityderna oavsett den ökande negativa påverkan från den ekonomiska krisen? För att svara på denna fråga måste man analysera de två faktorer som är de viktigaste för att forma dessa attityder: kön och utbildning.

Kön är en viktig faktor för positiva attityder i Sverige och den faktorn verkar i motsatt inriktning mot de flesta andra europeiska länder. (European Commission, 2008) Kvinnor är mer positiva än män till den etniska mångfalden. Medelvärdet för indexet för globala attityder som konstruerades inom Mångfaldsbarometern är högre, det vill säga mer positiva, för kvinnor än för män samtliga sju år. För mätningen 2011 är medelvärdet för kvinnor 2,76 och för män 1,43 i en skala som går mellan -9 och +9 poäng. I andra länder, speciellt i Sydeuropa, är kvinnorna mer negativa än männen. Varför? En förklaring kan vara de sociala framsteg som kvinnorna gjort i det svenska samhället (UNDP, 2011). Det kan man också formulera så att kvinnorna lättare än männen förbinder sig med värderingar som solidaritet. Frågan är dock om de svenska kvin-

nornas positiva attityder kommer att kunna motstå den otrygghet och osäkerhet som den negativa globaliseringen och den ekonomiska krisen kan komma att öka också i Sverige. Männen har dessutom blivit socialiserade att hålla sig på avstånd (Chodorow, 1999) och det gör det svårare för dem att känna närhet till invandrare. Vår prognos är att skillnaden mellan män och kvinnor beträffande attityder till invandrarna kommer att utjämnas redan nästa år och åt männens nivå, nämligen kvinnorna kommer att försämra sina attityder.

Högutbildade människor i Europa (Hainmueller, 2007) och i Sverige är positivare än lågutbildade. Förklaringen kan ses i att högre utbildning ger tillgång till en bredare internationell kontext och att detta gynnar positiva attityder. Högre utbildning ger också tillgång till ett mer abstrakt tänkande och man förstår då bättre sådana processer som invandringen. I Mångfaldsbarometerns index för globala attityder i skalan mellan -9 och +9 poäng, blev medelvärdet för personer med högskoleutbildning 4,05 och för personer med bara grundskola 0,15 medan de som har gymnasialutbildning utgör en mellangrupp med medelvärdet 0,90.

Klasstillhörighet, attityder och det verkliga beteendet

Men högre utbildning och en tillhörighet till en intellektuell miljö kan vara förrädiskt när det gäller attityder till människor som befinner sig i nödsituation såsom invandrare kan göra. Man kan bättre förstå orsakerna till invandringen och de positiva attityderna kan antyda det, men de intellektuella kan ofta och lättare dölja negativa attityder. Man har lätt för att uttrycka ”politiskt korrekta” attityder men i praktiken bryr man sig inte om invandrarna som människor. Detta gör också att vid krissituationer kan de intellektuella bli de som är mest fientligt inställda. Något sådant händer nu i flera europeiska länder där rasistiska politiska partier och rörelser skapas och stöds av intellektuella.

I detta sammanhang har man diskuterat att lågutbildade, personer från arbetarklassen, är de som är mest fientligt inställda till invandrare, och i våra mätningar är det också de som medger mer negativa attityder. Men i praktiken är det dessa personer som oftare blir arbetskamrater och vänner till invandrare. När de inser att de delar samma sociala positioner och att de båda grupperna, invandrare och arbetare, är de som får lida av de värsta effekterna av dagens samhälle, blir det också lättare för invandrare att blir accepterade i sådana miljöer. Detta kan förklara varför majoriteten av invandrare röstar på och deltar i politiska partier som huvudsakligen består av människor som tillhör arbetarklassen. (Soininen & Etzler, 2006)

Religionen och kulturen

Den dimension som orsakar större motstånd mot invandrare i Sverige är religionen. Många svenskar som har rasistiska attityder ser islam som det största hotet och muslimerna ses som de naturliga fienderna till kristna och till det västerländska samhället som bygger på kristna värderingar. Vi har gjort ett index som mäter attityder till

muslimska symboler, främst olika typer av slöjor. Resultatet visar att 20,1 procent av de som besvarade frågeformuläret år 2011 visar ett extremt stort motstånd till alla typer av muslimska slöjor, något som kan anses vara en indikator för graden av islamofobi i Sverige.

Men motståndet till islam kan också ses som ett uttryck för sekulariserade värderingar som inte godtar att religionen uttrycks på det offentliga planet så som ofta är fallet med islam. Ytterligare en omständighet är att i ett samhälle som eftersträvar jämlikhet mellan kön ses kvinnans ställning i muslimska samhällen som ett hot. Det är detta som gör att 58 procent av de som svarade på Mångfaldsbarometern år 2011 instämde i påståendet ”muslimska kvinnor som lever i Sverige är i större grad förtryckta än andra kvinnor i Sverige”.

Intressant är dock att lägga märke till att den andra generationen invandrare från muslimska länder blir ganska fort sekulariserade i Sverige och ser religionens roll i samhället på nästan samma sätt som alla andra svenska ungdomar. (Bibelsällskapet, 2011) Extremt utövande av islam är något sällsynt i Sverige. Undantaget kan vara ungdomar med rötter i islamiska samhällen som känner sig starkt diskriminerade i Sverige. Dessa ungdomar kan lätt bli anhängare av extremistiska rörelser. Därför är ungdomsarbetslösheten, i synnerhet bland andra generationens ungdomar, nyckeln till att religionen får eller inte får en bredare plats i Sverige.

Många ser invandrarkulturer som en tillgång för det svenska samhället, men det är också så att kulturella skillnader, reella eller konstruerade, blir ett redskap för främlingsfientligheten. De flesta personer som svarade på frågeformuläret 2011 tog avstånd från påståendet ”invandrarna utgör en fara för vår kultur” medan bara 25,5 procent instämde i det. I den globaliserade världen lever knappast några personer utan att deras kultur påverkas av det som betraktas som gällande globaliserade normer och symboler, och det är det som också händer med de flesta människor som kommer för att bosätta sig här. Det finns dock detaljer som skiljer, och om man vill skapa motsättningar mellan olika folk, blir detaljerna livsviktiga: vilka kläder som används, hur man pratar i offentliga platser, hur man ser ut med mera.

Invandrarnas kulturella arv lever dock farligt. Det multikulturella samhället verkar vara slut i Europa, om man följer med vad europeiska ledare har sagt på sistone (BBC, 2011; BBC 2011 b; CBN, 2001). Man har betonat att försöket att skapa ett samhälle där skilda kulturer lever sida vid sida har misslyckats, samtidigt som man hävdar att multikulturalism föder extremism. Europeiska ledare understryker idag behovet av gemensamma värden och normer.

Svenskarna betraktar vissa folkgrupper som omöjliga att integrera i det svenska samhället. En majoritet, 64,7 procent av de som svarade på frågeformuläret år 2011 instämde med påståendet att ”det finns grupper av invandrare som inte klarar av att integreras i vår kultur”. I kristider blir kulturen något som skapar starka reaktioner. I dagens globaliserade samhälle med sina negativa konsekvenser i form av otrygghet och rädsla, vänder man sig till den gamla, lokala kulturen i sökandet efter trygghet och det är detta som extremt rasistiska partier och rörelser använder genom att överdimensionera betydelsen av den lokala kulturen och ta avstånd från globala värden och

det som känns främmande. I dagens Europa med den allvarliga ekonomiska krisen har nationen på nytt fokuserats som den enda äkta och varaktiga samhällsgemenskapen. (som Cameron sade: *”more active muscular liberalism where equal rights, the rule of law, freedom of speech and democracy are actively promoted to create a stronger national identity”*. Speech to the Munich Security Conference, February, 2011). Multikulturalismen ses som den främsta barriären för denna gemenskap. Vi märker i Mångfaldsbarometern att kulturen blir viktigare och utgör en källa för att förankra främlingsfientlighet speciellt bland människor som känner sig otrygga, som har förlorat arbetet eller fruktar att de kommer att göra det.

Bostadsområdet

När det gäller attityder till mångfalden i förhållande till bostadsområdet, är svaren en aning kluvna. Attityderna är inte direkt negativa men vissa påståenden får betydande stöd, till exempel ”ett bostadsområde med människor från många olika länder får lättare problem än områden där majoriteten har samma etniska bakgrund”. I det påståendet instämde år 2011 55,6 procent. Det var också många, 40 procent, som instämde i påståendet ” det är farligare att bo i ett område där det bor många invandrare jämfört med ett område där det främst bor svenskar”.

Avstånd till olika folkgrupper

Mångfaldsbarometern har arbetat med dimensionen avstånd till olika folkgrupper. Det blir tydligt att två grupper bildas, de som betraktas som lika med svenskarna: skandinaver, tyskar, engelsmän och amerikaner, och de som inte är som svenskarna: sydeuropéer, österuropéer, asiater, afrikaner och latinamerikaner. Avståndet till vissa enskilda folkgrupper är maximalt och det kommer att bli mycket svårt för just dessa grupper att integreras inte bara socialt och kulturellt utan också på arbetsmarknaden.

Rätten att röra sig över gränserna

Den europeiska invandrarpolitiken har som ändamål att stoppa invandrare från icke europeiska länder, något som står i tydlig kontrast till vad som händer på andra kontinenter som uppvisar den solidaritet som Europa saknar. Varje gång Europa tar emot två flyktingar, välkomnar Afrika och Mellanöstern så många som fem flyktingar. (El Pais, 2011)

Det finns en invandringsdebatt som är mycket farligare och som utvecklas samtidigt som den ekonomiska krisen slår Europa. Debatten avslöjar att européer vill skilja sig markant från andra delar av världen, med undantag från USA. Man vill försvara våra jobb, vår välfärdsstat, våra ”riktiga” finska, spanska, franska, italienska och ungerska människor, våra vita samhällen och våra kristna rötter. Vi och våra seder kommer först, förklarar man i de flesta nordeuropeiska länder, före alla andra, även före andra européer. Gäller detta också för svenskarna? Oavsett de positiva attityderna

finns det en potentiell tendens att känna och tycka precis som andra européer, på det sätt som beskrivs ovan. Detta kan uttrycka sig i att de flesta som svarade på Mångfaldsbarometern tycker att det finns vissa invandrargrupper som inte kan integreras i det svenska samhället samt att avståndet till de flesta utomeuropeiska nationaliteter är mycket stort.

Migrationskonflikten i Europa är en konflikt om rättigheter. Migranternas rätt till utveckling konfronteras med européernas strävan att bevara privilegier och den typ av gemenskap som man har konstruerat med så mycket ansträngning. Men välståndet kommer i många fall också från de vinster som man har gjort genom att handla med diktatorer i utomeuropeiska länder. Hur denna konflikt ska lösas kommer att påverka den framtida samhällsmodellen men ingenting kan stoppa inflödet av utländska arbetstagare och deras familjer. Den tvångsmässiga begränsningen av invandrare strider mot grundläggande etiska normer och lägger vikt vid det geografiska ursprunget på ett feodalt sätt.

Vi måste acceptera att det finns en rätt att emigrera, att röra sig fritt och söka välstånd utanför hemregionen. Utan tvekan måste man sträva efter att ”justera” migrationsprocessen för att garantera medborgarna deras rättigheter i sina nya värdländer och ha hållbara välfärdssystem, men aldrig göra så att människornas rörlighet hindras.

Synen på muslimer är felaktig

Enligt de resultat vi har fått med Mångfaldsbarometern blir de negativa attityderna till islam och muslimska invandrare något som kommer att påverka synen på alla invandrare i Sverige. För många svenskar utgör varje utomeuropeisk invandrare troligen en muslimsk invandrare och för inte så få innebär detta att varje invandrare är en potentiell terrorist.

Sanningen är dock att bilden av muslimska invandrare i Sverige och Europa är felaktig. Muslimska invandrare som bor i Sverige och de flesta europeiska länder, tycks ansluta sig till och utöva en tolerant och öppen islam. En massiv majoritet av dem tror inte heller att någon religion är överlägsen en annan, de flesta anser att icke-troende har samma mod och värdighet som troende, och att det är helt oacceptabelt att använda våld som ett sätt att försvara eller sprida religiösa övertygelser. De flesta är dessutom för en sekulär stat som inte gynnar någon religion framför andra religioner. (El País, 2011b)

Ett andra utmärkande drag hos muslimska invandrare är viljan att integreras i värdsamhället och ansträngningarna att få göra det. De olika muslimska invandrargrupper som finns i Sverige kände sig tydligt hemma i Sverige och med få undantag är de anpassade till det svenska sättet att leva. Muslimska invandrare värderar det svenska samhället som helhet mycket positivt.

Invandring är ett positivt fenomen som, trots svårigheterna, främjar kommunikation, kunskap och ekonomisk tillväxt, förutom att vara en oförneklig rätt i en globaliserad värld. Det verkar som att i tider av ekonomisk kris och stigande arbetslöshet växer främlingsfientligheten och invandrarna får skulden eftersom de skulle konkur-

rera med de infödda för de få jobb som finns. Men de främlingsfientliga glömmer att det var invandrarna som under åren av ekonomisk tillväxt tog de okvalificerade och lågavlönade jobb som svenskarna inte ville ha.

Skapa arbete åt ungdomar och nya mötesplatser

Den närmaste framtiden är inte ljus. Den ekonomiska krisen kommer att förvärras och arbetstillfällen kommer att minska även i Sverige. De positiva attityderna till mångfalden och invandrarna är mycket beroende av att det finns en stabil arbetsmarknad, något som troligen inte kommer att kännetecknа Europa under de närmaste åren. Invandrarna får förbereda sig på mer negativa attityder och på att flera svenskar kommer att leta syndabockar just bland invandrarna.

Två faktorer kan hjälpa till att motverka denna negativa framtidsbild, å ena sidan att staten investerar i att skapa nya arbetstillfällen speciellt för ungdomar och å andra sidan att migrationspolitiken präglas av att skapa möjligheter för svenskar och invandrare att mötas och interagera, eftersom Mångfaldsbarometern visar att en av de viktigaste faktorerna för positiva attityder är att man interagerar och lär känna invandrare som grannar, arbetskamrater och vänner.

Referenser

Bauman, Zygmunt (2006) *Liquid fear*. Cambridge: Polity Press.

BBC (2011) ”*Merkel says German multicultural society has failed*” 10/10/2011.

BBC (2011, b) ”*State multiculturalism has failed says David Cameron*”. 5/02/2011.

Bibelsällskapet (2011) ”Unga kopter i Sverige lever i en hybrid kultur”, i *Bibel. Svenska Bibelsällskapets tidning* nr 2, 2011.

CBN news (2011) ”France´s Sarkozy: multiculturalism has failed”, 11 February.

Centre for Comparative Social Surveys (2009) *European Social Survey, round 4 (ESS4-2008)*, City University, UK.

Chodorow, Nancy (1999) *The Reproduction of Mothering*: *Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. London: University of California Press.

El País (2011), spansk tidning, februari, 2011.

El País (2011b) Metrocospia. ”*Barómetro anual a la comunidad musulmana de origen emigrante en España*” 24/08/2011.

European Commission (2008) ”A Woman´s-Eye View of Immigration”. *Research EU, The Magazine of the European Research Area,* nr 56, June.

European Commission (2009) Youth, All News: *Youth Unemployment Rate Rising*.

Guillén, Arturo (2011) The Effects of the Global Economic Crisis in Latin America. *Brazilian Journal of Political Economy*, vol 31, nr 2.

Hainmuller, Jens & Michael J. Hiscox (2007) Educated preferences: Explaining Attitudes toward Immigration in Europe. *International Organization* 61:2, Spring.

Hertzberg, L (2010) ”Slöja accepteras men inte heltäckande”. *Sunt liv: Arbetsmiljö och hälsa för kommuner och landsting*.

Hijman, Remko (2009) *Sharp increase in unemployment in the EU*. Eurostat, Population and social conditions 53/2009.
Mella, Orlando, Irving Palm & Kristina Bromark (2011) *Mångfaldsbarometern 2011.* Uppsala: Sociologiska institutionen.
OECD (2011) *International Migration Outlook*.
OECD (2011, b) *Latin American Economic Outlook.*
Soininen, Maritta & Nils Etzler (2006) *Partierna nominerar. Exkluderingens mekanismer, etnicitet och representation.* Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, SOU 2006:53.
UNDP (2011) *Human Development Report*.

Författarpresentation

Orlando Mella är professor i sociologi vid Sociologiska institutionen i Uppsala. Han är föreståndare för Forum för latinamerikanska studier vid Uppsala universitet och har lett FAS-projektet ”Mångfaldsbarometern: En panelbaserad attitydundersökning” 2008–2011.